

ՀՈՎՀԱՆ ՄԱՅՐԱԳՈՄԵՑՈՒ ԿՅԱՆՔԻ ԵՎ
ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻ ՇԱՐՔ ՓԱՍՏԵՐԻ ՄԱՍԻՆ՝
ԸՍՏ «NARRATIO DE REBUS ARMENIAE»-Ի

Հովհան Մայրագոմեցին նշանավոր դեմք էր 7-րդ դարի հայ հոգևորականության մեջ: Նա աչքի էր ընկնում աստվածաբանական խորը գիտելիքներով, դավանաբանական նրբությունների հմտությամբ, լայն մտահորիզոնով և ուժեղ ոգով: Միջնադարյան հայ աստվածաբանական մտքի մեջ նրա ունեցած մեծ ներդրումի մասին են վկայում Մայրագոմեցու գրական ժառանգությունից մնացած 9 պատառիկները՝ պահպանված «Կնիք հաւատոյ» դավանաբանական ժողովածուի մեջ¹:

Առանձնապես չանդրադառնալով Հովհան Մայրագոմեցու թե կյանքին, թե հոգևոր գործունեությանը և թե հատկապես նրա դավանաբանությանը, հարցեր, որոնք արդեն իսկ բավական ուսումնասիրվել են պատմագիտական մտքի կողմից², անմիջապես անցնենք մի շարք փաստերի լուսաբանմանը, որոնք մեզ տրամադրում է «Narratio de rebus Armeniae» քաղկեդոնական սկզբնաղբյուրը: Նախապես նշենք, որ շարադրվելիք այս փաստերից և ոչ մեկը միջնադարյան մեր պատմիչները չեն վկայում:

1/ Այսպես, համաձայն աղբյուրի, Կոմիտաս Աղցեցի կաթողիկոսը /613-628/ ցանկանում էր, որ իր մահից հետո հայոց հայրապետական աթոռը ժառանգի Հովհան Մայրագոմեցին: 628 թ. կաթողիկոսը վախճանվում է, սակայն նրա ցանկությունը չի իրագործվում, աթոռը ժառանգում է, ինչպես հայտնի է Քրիստափոր Ապահունին /628-630/ և կարճ ժամանակ անց կարգալույծ է արվում ըստ Սեբեոսի՝ իր գոռոզ և մեծամիտ բնավորության³, իսկ ըստ Հովհաննես Դրասխանակերտցու,

1 «Կնիք Հաւատոյ Ընդհանուր սուրբ եկեղեցւոյ» հրատարակություն Կարապետ եպիսկոպոսի, Ս. Էջմիածին, 1914, էջ 52-55, 142, 146, 253-256, 281, 288, 327-330, 363-364:

2 Նրա մասին տես արդեն նշված «Կնիք Հաւատոյ» առաջաբան, էջ XXVI-XXXII, LXXXIX-CVII: Կ. Տեր-Մկրտչյան, «Յովհան Մանդակունի և Յովհան Մայրագոմեցի», Շողակաթ, Վաղարշապատ, 1913, էջ 84-113: Գարեգին եպիսկոպոս «Պատմութիւն Յոհաննու Մայրագոմեցւոյ», Արարատ, 1917, էջ 735-749: Կ. Քիպարյան, Յոհան Մայրականեցի /կոչված նաև Մայրագոմեցի/, «Բազմավեպ» Վենետիկ, 1963, էջ 234-235: Հ. Քենդերյան, Հովհան Մայրագոմեցի, Երևան, 1973 և այլն:

3 Սեբեոսի եպիսկոպոսի Պատմութիւն, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Ստ. Մալխասյանցի, Երևան, 1939, գյուխ LC, էջ 98:

ընդհակառակը, հակառակորդների հորինած կեղծ բամբասանքների պատճառով⁴:

Համաձայն Narratio-ի, Մայրագոմեցին ուրախանում է, կարծելով, թե ինքը կնստի հայոց հայրապետական գահին, սակայն կաթողիկոս է ընտրվում եզր Փառաժնակերտցին /630-640/: Անգամ վերջինիս մահից հետո, Մայրագոմեցին վերստին հույսեր էր փայփայում, թե «իշխանների օգնությամբ կստանա գահը» /Narratio/: Բայց հերթական անգամ ծախողվում են նրա ակնկալիքները, քանի որ կաթողիկոսական աթոռն անցնում է Ներսես 3-րդ Իշխանցուն /642-662/:

Ձարմանալիորեն, միջնադարյան մեր պատմիչները չեն պատմում կաթողիկոս դառնալու Մայրագոմեցու շարունակական ծգտումների և հիասթափությունների մասին. փաստ, որ քանիցս շեշտվում է Narratio-ում:

Մի կողմից պատմականորեն վավերական ենթադրելով այս փաստը, մյուս կողմից չենք բացառում, որ քաղկեդոնիկ մեր հեղինակը, հիմնվելով եզր Փառաժնակերտցու և Ներսես 3-րդ Իշխանցու հետ վարդապետի ունեցած դավանաբանական հակասությունների բավական հայտնի փաստի վրա, միգուցե Հովհան Մայրագոմեցուն թյուրիմացաբար վերագրել է կաթողիկոսական նկրտումներ՝ հիշյալ հակասությունները փորձելով բացատրել հատկապես այս տեսակետից:

2/ 633թ. Կարինի ժողովում հայոց եկեղեցին եզր կաթողիկոսի գլխավորությամբ ընդունում է բյուզանդական եկեղեցու դավանությունը: Հաստատվում է երկու եկեղեցիների միաբանությունը: Սկսած Հովհաննես Դրասխանակերտցուց, հետագա պատմիչները և՛ Ստեփանոս Տարոնեցի, Վարդան Արևելցի, Կիրակոս Գանձակեցի, Ստեփանոս Օրբելյան, խստագույնս դատապարտում են եզր Փառաժնակերտցու հարումը դավանաբանական այս միաբանությանը: Նրան, ինչպես նաև պատվիրակության մնացած անդամներին համարում են տգետներ, ս. Գրքին անիրազեկ անձնավորություններ, Հերակլիոս կայսրից խաբված դավաճաններ. «... Իսկ եզրի և իւրացոցն տգիտաբար իբր անժանօթ գրոց Աստուածայնոց ... դաւաճանեալ խաբեցան ընդ նոսա...»⁵:

Հիշյալ պատմիչները մեղադրում են կաթողիկոսին, որ նա ժողովին մասնակցելու համար իր հետ չէր տարել ժամանակի ամենագիտուն վարդապետներից մեկին՝ Հովհան Մայրագոմեցուն, որը

4 Յովհաննես կաթողիկոսի Դրասխանակերտեցոյ Պատմութիւն Հայոց, Թիֆլիս, 1912, էջ 75-76:

⁵ Նույն տեղում, էջ 77-78:

«Յայնմ ժամանակի կատարեալ էր աստուածային գրոց գիտութեամբ»⁶,
այլ «զոմն կիսակատար գիտութեամբ ընդ իւր առնոյր»⁷ :

«Narratio de rebus Armeniae»-ի վկայություններն այս հարցում միանգամայն տարբերվում են հայ ազգային պատմագրության տրամադրած փաստերից, նշելով, որ 633թ. Կարինի ժողովում Հովհան Մայրազոմեցու, ինչպես նաև երկու այլ եպիսկոպոսների՝ Սյունյաց Մաթուսաղայի և Գարդմանի եպիսկոպոս Ստեփանոսի բացակայությունը ոչ թե կաթողիկոսի նախաձեռնությամբ էր, այլ՝ վերջիններիս: Աղբյուրի շարադրանքում եզր Փառաժնակերտցին հիշեցնում է, որ իր կողմից երիցս արված հրավերին նրանք հրաժարվել են արձագանքել: Ի դեպ, միայն Ստեփանոս Օրբելյանն է իր Պատմության մեջ նշում, որ Մաթուսաղան կաթողիկոսի կողմից մի քանի անգամ հրավիրվել էր ժողովին մասնակցելու:

Մաթուսաղան մերժել էր մի շարք պատրվակներով, միաժամանակ, մասնակցության համար ուղարկել իր աշակերտ Թեոդորոսին⁸:

3/ Դավանաբանական այն ձեռնարկը, որը նախքան Կարինի ժողովի գումարումը բյուզանդական Հերակլիոս կայսեր կողմից տրամադրվեց հայոց կաթողիկոս եզր Փառաժնակերտցուն, համաձայն Սեբեոսի, գրված էր անձամբ կայսրի ձեռքով և նրա մեջ «...նզովեալ զԼեստոր և զամենայն հերձուածողս, բայց ոչ էր նզովեալ զԺողովն Քաղկեդոնի»⁹: Հիշյալ ձեռնարկում Քաղկեդոնի ժողովի հիշատակության բացակայությունը փաստում են նաև Ստեփանոս Տարոնեցին¹⁰ և Հովհաննես Դրասխանակերտցին¹¹:

Այն հանգամանքը, որ կայսրի կողմից ուղարկված հավատո ձեռնարկի մեջ խոսք չկար Քաղկեդոնի մասին, ենթադրել է տալիս, թե հայոց կաթողիկոսին տրամադրված դավանաբանական ֆորմուլան իրենից ներկայացնում էր ոչ այլ ինչ, եթե ոչ միակամության դավանությունը, որում Քաղկեդոնը լռությամբ էր անցնում, կամ էլ իմիջայլոց էր հիշվում: Այն բովանդակում էր «մեկ կամք, մեկ ներգործություն» նոր բանաձևը, որի ներքո դրվում էր «մեկ բնության» դավանությունը հասկանալ: Վ. Գրյունելի կարծիքով Կարինի ժողովում հայոց եզր կաթողիկոսին առաջարկված հավատո խոստովանությունը

⁶ Ստեփանոսի Տարոնեցույ Ասողկան Պատմութիւն Տիեզերական, Պետերբուրգ, 1885, Բ հանդես, էջ 87:

⁷ Նույն տեղում, հմմտ. «այլ զայլ ոմն զիւր քեռորդի՝ կիսակատար ուսմամբ», Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 77:

⁸ Պատմութիւն նահանգին Սիսական Ստեփանոսի Օրբելեան արքեպիսկոպոսի, Դուկասեան մատենադարան, Թիֆլիս, 1910, գլուխ ԻԸ, էջ 112-119:

⁹ Սեբեոս, գլուխ ԼԹ, էջ 102:

¹⁰ Ստեփանոս Տարոնեցի, էջ 87:

¹¹ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 77:

Հերակլիոս կայսեր «Եկթեսիս»¹² էր: Գիտնականը նկատի ունի «Եկթեսիս» նախնական ծրագիրը, որը հրապարակվում է միայն 638թ.:

Narratio-ի հեղինակը փաստում է, թե Կարինի ժողովը գումարվեց հատկապես Քրիստոսի երկու բնությունների և Քաղկեդոնի ժողովի հարցի շուրջ: Ուղղվածությամբ քաղկեդոնիկ Narratio-ի համար այս պնդումը, մեր կարծիքով, ավելի քան բնական է: Սակայն Narratio-ն կարևորագույն և չափազանց հետաքրքիր լուսաբանում ունի այս խնդրի շուրջ: Հովհան Մայրագոմեցու հետ մի հանդիպման ընթացքում կաթողիկոսը, որպես հիմնավորում բյուզանդական եկեղեցու հետ դավանաբանական միաբանության իր վճռին, փաստում է Կարինի ժողովում իր և մյուսների կողմից քննության ենթարկված ս. հայրերի գրվածքների համաձայնությունը հայոց վարդապետների և ս. Գրքի վկայությունների հետ:

Narratio-ում առկա կարևորագույն այս հատվածը ցույց է տալիս, որ Կարինի ժողովի խորհրդակցություններում, որն ըստ Narratio-ի տևել է 30 օր, այսպես կոչված «հայրաբանական» փաստարկն ազդեցիկ գործոն էր: Ի դեպ, պատահական չէ, որ հենց այս ժամանակաշրջանում էր կազմվել «Կնիք հաւատոյ» ժողովածուն, որը գերազանցապես եկեղեցու հայրերի, ինչպես և հայ աստվածաբանների երկերից քաղված հատվածների եզակի մի հավաքածու է:

«Հայրաբանական» փաստարկի, որպես կարևոր գործոնի վավերականությունն այսպիսով ապացուցվում է նաև Narratio-ի տեսքով:

4/ Միջնադարյան մեր պատմիչները շարադրում են Հովհան Մայրագոմեցու և Եզր Փառաժնակերտցու հանդիպումը Կարինի ժողովից հետո, բանակռիվը նրանց միջև, Եզրի անվան շուրջ Մայրագոմեցու արտասանած դիպուկ խոսքերը, և ապա կաթողիկոսի կողմից հալածված վարդապետի առանձնությունը Նիզ գավառում, Բջնիի մոտ գտնվող Մայրոց վանքում, որը նրա ծննդավայրն էր: Համաձայն մեր պատմիչների, այս տեղանունը կաթողիկոսի կողմից վիրավորական ձևով փոխակերպվում է Մայրոց Գոմի, իսկ Մայրավանեցին՝ Մայրագոմեցու¹³: Նրանք ապա փաստում են վարդապետի մահը Գարդման գավառում¹⁴: Մինչդեռ քաղկեդոնիկ մեր աղբյուրը տրամադրում է հարուստ փաստեր Հովհան Մայրագոմեցու հետագա գործունեության մասին: Ըստ աղբյուրի,

¹² V. Grumel. Recherches sur l'histoire du monothélisme. "Echos d'Orient." t. 27/1928/, pp. 15-16.

¹³ Հ. Քենդերյանն իր մենագրության մեջ հետաքրքիր մի լուսաբանում է տալիս այս տեղանվան շուրջ, ընդգծելով, որ լուսաբանման իրական հեղինակը բյուզանդագետ Հ. Բարթիկյանն է: Խոսքը վերաբերում է նրան, որ Մայրագոմեցու շատ է նման հունական «մետրոկոմե»-ին, որը թարգմանաբար նշանակում է «Մայրավան»։ «այն կարող էր թարգմանվել ինչպես Մայրավան, այնպես էլ Մայրագոմ, դուրս իսկ չափով չհիշեցնելով գոմի այսօրվա իմաստը», տես Հ. Քենդերյան, նշվ. աշխ., էջ 30:

¹⁴ Հովհաննես Դրասխանակերտցի, էջ 79: Ստեփանոս Տարոնեցի, էջ 88:

Ներսես 3-րդ Մայեցու /642-662/ աթոռակալության շրջանում ևս Մայրագոմեցին շարունակում է իր հակառակությունը կաթողիկոսի հանդեպ, տեսնելով, որ նա համահաղորդակից է բյուզնդական եկեղեցու դավանությանը: Կաթողիկոսը, չհանդուրժելով Մայրագոմեցու հակառակությունը, եկեղեցական մի ժողով է գումարում, ուր մանրամասն քննության են ենթարկվում Մայրագոմեցու հակաճառության դրդապատճառները: Արդյունքում, նրան դատապարտում են աքսորի: Մայրագոմեցու, ինչպես նաև նրա կողմնակիցների ճակատին չիկացած երկաթով «աղվեսադրոշմ» են խարանում և աքսորում Կովկաս լեռը:

Անպատվաբեր այս պատիժը՝ «աղվեսադրոշմը», ի դեպ վկայված է արդեն Շահապիվանի ժողովի 19-րդ կանոնում¹⁵, պատիժ, որ սահմանված էր հերետիկոսության համար:

4. Տեր-Մկրտչյանն այս առիթով կարծիք է հայտնել, թե անհնարին էր, որ Մայրագոմեցու պես վարկ ունեցող մի վարդապետի աղվեսադրոշմով պատժեին և «իբրև մի ամենագեղ աղանդավորի դուրս բշին երկրից»¹⁶:

Համաձայն Narratio-ի, Կովկասում, չընդունվելով տեղի կռապաշտների կողմից, Անաստաս Ակոռեցու /662-667/68/ մահից հետո Մայրագոմեցին վերադառնում է Հայաստան և վախճանվում խոր ծերության մեջ: Այս տեսակետից շատ ավելի մանրամասն տեղեկություններ է հաղորդում վրաց կաթողիկոս Արսեն Ասփարացին իր «Վրաց և հայոց բաժանման մասին» երկում¹⁷, պատմելով վարդապետի երկար տարիների դեգերումները Հայաստանի մի շարք նահանգներում և նրա քարոզչությանը:

Ինչպես տեսնում ենք, միջնադարյան մեր աղբյուրները անիրազեկ են Մայրագոմեցու կյանքի այս վերջին շրջանին: Մեր պատմիչները նշում են, որ նա վախճանվել է Գարդմանում: Վարդան Արևելցին անգամ վկայում է, որ դեռևս 13-14-րդ դդ. Գարդմանում տակավին ցույց էին տալիս նրա գերեզմանը:

Մինչդեռ Narratio-ն վկայում է, թե նա վախճանվում է խոր ծերության մեջ, իր ծննդավայրում, Մայրոց վանքում: Արսեն Ասփարացին անգամ նշում է նրա մահվան թվականը. դա հայոց 614 /133/ թվականն է, որը համապատասխանում է 684թ.¹⁸:

Եթե Կոմիտաս Աղցեցու մահից հետո՝ 628թ. Հովհան Մայրագոմեցին հույս ուներ կաթողիկոս դառնալ, բնականաբար

¹⁵ Ն. Ալիևյան, Շահապիվանի ժողովի կանոնները, Վիեննա, 1950, էջ 167:

¹⁶ «Կնիք Հաւատոյ», ներածություն, էջ XCVI:

¹⁷ Լ. Մելիքսեթ-Բեկ, Վրաց աղբյուրները Հայաստանի և հայերի մասին, հ.1, Երևան, 1934: Արսեն Ասփարացի, Վրաց և Հայոց բաժանման մասին, էջ 34-47:

¹⁸ Արսեն Ասփարացի, էջ 47:

գտնվելով հասուն տարիքում, ապա 684թ. նա պետք է, որ բավական զառամյալ լիներ¹⁹:

Մեր կարծիքով Հովհան Մայրագոմեցու կյանքի և գործունեության զանազան խնդիրների շուրջ շատ ավելի վստահելի են Narratio-ի տրամադրած փաստերը, քանի որ նրանք իրենց մանրամասնություններում ավելի հարուստ են տեղեկացված:

Այս փաստերից մի քանիսն այս կամ այն չափով պռկա են նաև Արսեն Սափարացու երկում և «Փոտ առ Ջաքարիա» թղթում²⁰:

¹⁹ Հ. Զենդերյանն իր աշխատության մեջ, մանրամասն քննության ենթարկելով Սափարացու երկի վերոհիշյալ տվյալը, անհնարին է համարում, որ 684թ. Մայրագոմեցին կենդանի լիներ, այս մասին տես հեղինակի նշվ. աշխ., էջ 30-35: Նրա կարծիքով Մայրագոմեցին վախճանվել է 647-652թթ., նույն տեղում, էջ 19:

²⁰ Թուղթ Փաւտայ պատրիարքի առ Ջաքարիայ կաթողիկոս Հայոց Մեծաց: Православный палестинский сборник, Т. XI, СПб., 1892, с. 179-210.